

Přílohy

Příloha č. 1

Diagnostická kritéria pro autistickou poruchu (autistic disorder, 299.0) dle DSM

- IV * (www.autismus.cz)

Kategorie I

K diagnóze je zapotřebí minimálně šest níže uvedených symptomů z kategorie I, a to nejméně dva symptomy z odstavce A, nejméně jeden symptom z odstavce B a nejméně jeden symptom z odstavce C.

A. Kvalitativní narušení sociální interakce (nejméně dva symptomy)

- Výrazně narušená schopnost přiměřeně užívat neverbální chování (oční kontakt, výraz obličeje, postoj těla a gesta) v různých sociálních situacích.
- Neschopnost vytvářet vztahy s vrstevníky s přihlédnutím na dosaženou vývojovou úroveň.
- Malá schopnost spontánně sdílet s ostatními radost a zájmy, mít potěšení ze společné činnosti (například dítě neukazuje věci, které ho zajímají; nepřináší ostatním věci, aby se podívali apod.).
- Nedostatečná schopnost sociální a emocionální empatie (neúčastní se jednoduchých sociálních hříček, preferuje činnost o samotě, ostatní lidi může využívat jako pomocníky nebo "mechanické" pomůcky).

B. Kvalitativní narušení komunikace (nejméně jeden symptom)

- Opožděný vývoj řeči nebo se řeč vůbec nevyvine (dítě se nesnaží nedostatky kompenzovat jiným alternativním způsobem komunikace jako jsou například mimika a gesta).
- U dětí, které mají vyvinutou řeč, je výrazně postižená schopnost iniciovat nebo udržet konverzaci s ostatními.
- Stereotypní a opakující se používání řeči nebo idiosynkratický jazyk.
- Chybí různorodá, spontánní, symbolická a sociálně napodobivá hra odpovídající vývojové úrovni.

C. Omezené, opakující se nebo stereotypní vzorce chování, zájmů nebo aktivit (nejméně jeden symptom)

- Nápadně výrazné zaujetí pro jednu nebo více činností, které je abnormální buď intenzitou, nebo předmětem zájmu (např. meteorologie, statistika).
- Zjevné ulpívání na specifických, nefunkčních rituálech a rutinních činnostech, odpor ke změnám (mladší děti mohou mít katastrofální reakce na drobné změny jako je změna záclon, nebo změna polohy jídelního stolu, vyžadování stejné cesty).
- Stereotypní a opakující se motorické manýrování (třepání či kroutivé pohyby rukama a prsty nebo komplexní specifické pohyby celým tělem).

- Nepřiměřeně dlouho trávající zaujetí částmi předmětů (knoflíky, části těla)

Kategorie II

Opožděný vývoj či abnormální chování alespoň v jedné z následujících kategorií se projeví před třetím rokem věku dítěte.

- sociální interakce
- jazyk ve vztahu k sociální komunikaci
- symbolická a fantazijní hra

Kategorie III

Diagnostická kritéria dětské dezintegrační poruchy, Rettova syndromu či Aspergerova syndromu lépe nevyhovují

Nespecifické rysy

- nerovnoměrný profil kognitivních schopností (např. hyperlexie)
- problémy s užíváním jazyka a jeho gramatickou strukturou, užívání 3. osoby singuláru namísto 1. osoby ("já"), mnoho dětí s vysocefunkčním autismem má úroveň receptivního jazyka na nižší úrovni než expresivního.
- upřednostňování periferního zrakového vnímání (koutkem oka) před přímým pohledem
- snížená schopnost imitace pohybů, nachýlená chůze či chůze po špičkách, tleskání, luskání prsty
- fascinace pohybem (roztáčení hraček, otvírání a zavírání dveří, fén či jiné otáčející se předměty)
- neobvyklé reakce na smyslové podněty (hypersenzitivita na zvuky, světla nebo doteky, nepřiměřená reakce na vůně a pachy)
- nepřiměřené emocionální reakce (bezdůvodný pláč nebo smích, střídání nálad, afekty, úzkost, absence strachu v nebezpečných situacích)
- problémy s chováním (dyskoncentrace, agresivita, sebezraňování, impulzivita, záchvaty vzteku)
- problémy se spánkem, jídle

* *American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV). Fourth edition, Washington DC, American Psychiatric Association, 1994*

Příloha č. 2

Příklad rozhovoru s rodinou pracující dle strukturovaného učení

1. Jak je Vaše dítě staré?

Martinovi je devět let, má bratra - dvojče, ale jen Martinovi má atypický autismus. Diagnostikovali mu ho v pěti letech. Autistické projevy jsme pozorovali ale už dříve, od dvou a půl roku.

2. Jaké služby využívá? (organizace, asistence...)

Martin chodí do druhé třídy základní školy. Snažíme se ho integrovat, ve třídě má k dispozici asistenta. Domů navíc za Martinem docházejí asistentky. Jelikož má oslabenou imunitu a má odpolední program s asistentkami, není zatím potřeba, aby docházel do kroužků.

3. Kdo s ním pracuje doma?

My (rodiče) a asistentky.

4. Jak dítě zvládá postarat se samo o sebe?

- Musí mu někdo pomáhat/dohlížet?

Dohlízíme na něj. Obléká se už sám, ale je třeba slovní dopomoci, aby si oblékl vše. Dříve mu v tom pomáhal strukturovaný program, teď už stačí se jen doptat.

5. Jak dítě zvládá stravovací návyky?

- Umí si říct o jídlo?

- Nakrmí se samo?

Když má hlad, dokáže si říct, umí jíst příborem. Celkově hodně rád jí, ale nedůvěřuje nepřehledným jídlům. Ty si třídí na hromádky, aby věděl, z čeho se skládají.

6. Jak probíhá v rodině komunikace s dítětem?

- Začíná dítě rozhovor?

- Dokáže v hovoru témata měnit?

- Jak reaguje v hovoru na ostatní?

- Má rozhovor s dítětem nějaké zvláštnosti?

Řeč se u Martina vyvíjela normálně, jen kvůli určitým hláskám dochází na logopedii. Když si chce povídat, sám přijde, ale ptá se jen na to, co ho zajímá. Když vedeme rozhovor, tak se po oslovení zapojí, na otázky odpoví. Když hovoru nerozumí, tak neodpoví, nebo odejde. Na změnu tématu reaguje špatně. Některé dialogy vyžaduje pořád dokola a tím se uklidňuje. Musíme pořád stejně odpovídat, jinak je nazlobený.

7. Jak zvládáte problémové situace v chování dítěte?

- Jak dítě reaguje na nové věci?

- Jak dítě reaguje na nové lidi?

- Jak dítě reaguje na nové prostředí?

- Má nějaké uklidňující rituály?

Všeobecně Martin nesnáší změny, takže je třeba ho na ně dopředu připravit. Používáme k tomu vizualizaci, má obrázkový program dne. Tam přidáme kartičku se změnou den předem a upozorníme ho na to. Když není připraven, tak se uzavírá do sebe, dostává se do úzkostí, nemluví, zlobí se, bývá někdy i agresivní. Když je smutný nebo zmatený tak má někdy tendenci se bouchat. Ke zklidnění mu pomáhá fyzický kontakt, tulíme se nebo nabízíme rituální činnosti.

Nové lidi si musí někde zaškátulkovat. Když člověka zařadí do správného okruhu (asistentka, doktor, návštěva...), ví, co má od něj čekat a příslušně reaguje. Pro něj neznámé a nezařazené lidi ignoruje. Velké množství lidí celkově moc nevyhledáváme, Martin nemá rád hluk.

Co se týče změny prostředí, tak jestliže ho na změnu dobře připravíme, tak se s ní zvládne vyrovnat.

8. Jak dítě vyjadřuje své pocity, nálady?

Martin neumí vyjádřit nepohodu. Spíš to musíme odpozorovat. Říkáme, že je „více autistický“ – zavře se do pokojíku, nechce komunikovat, pustí si DVD, chce mít klid, leží. Někdy se chová agresivně – křičí, nadává, rozčiluje ho, když něco není, tak jak očekává. Když má dobrou náladu, tak je „zlaté“ dítě – hravé, tulivé, směje se.

9. Jak reagujete na tyto projevy?

Pokud nechce být vyloženě sám, tak se tulíme, vykládáme si, zpíváme – to má rád, dostane ho to do lepší nálady. Když je spokojený, tak jsme spokojení všichni.

10. Jak dítě reaguje na projevy vašich nálad a emocí?

Naši nepohodu dokáže vycítit a je pak náchylnější k frustraci, přijde se i zeptat „Proč jsi smutná?“ Když jsme veselí, tak je také v pohodě.

11. Jak dítě snáší fyzický kontakt?

Má ho rád, ale ne vždy. Nechá se obejmout od blízkých lidí, které zná, k nimž má důvěru. Obecně reaguje lépe na muže, nadto, jedná-li se o klidného vstřícného muže.

12. Jak se Vám daří s dítětem navázat oční kontakt?

Jde to, ale ne vždy. Nevyhýbá se, ale nevydrží se dívat dlouho, musíme mu říct, aby vytrval.

13. Jak vypadá samostatná hra dítěte?

- **Jak probíhá vaše společná hra?**
- **Je dítě schopno změnit hru?**

Martínek má hodně rád lego, puzzle, takže si skládá. Relaxace pro něj jsou kreslené pohádky – přehrává si oblíbené pasáže, vrací je a znovu je přehrává. Rád si prohlíží obrázkové knížky, má oblíbené stránky. Dále má rád pejsky.

Když chceme změnit hru, musíme za ním přijít my a motivačně to zkusíme, ale ne vždy se nechá převést na jinou aktivitu. Snažíme se činnosti střídát.

14. Strukturujete domácí prostředí, den pomocí různých pomůcek?

Má strukturovaný režim dne. A činnosti, které ho chceme naučit, rozfázujeme do procesních schémat. Dále používáme komunikační deník, když například někam jedem. V něm situaci rozepíšeme, zprehledníme a Martin je pak klidnější.

15. Používáte systém motivace?

- **Dáváte odměny/tresty a případně v jaké podobě?**

Začínali jsme s motivací na sladké. Teď používáme odměnu činností a někdy mu stačí i pochvala. Záleží na úkolu – když je pro Martina nepříjemný, slíbíme mu bonbón, při snadnějších stačí ta pochvala. Tresty se snažíme eliminovat. Nastavujeme spíš mantinely – tři krát a potom se něco stane. Někdy zvýšíme hlas. Chápe to, ale potom se doptává, proč jsme na něj křičeli.

16. Jak dítě vychází s ostatními dětmi?

- **Hraje si s nimi, povídá, zajímá se o ně?**

S bratrem vychází moc dobře, jsou na sebe zvyklí, mají se moc rádi, ale hrají si spíš odděleně, mají jiné zájmy. Děti jinak moc nevyhledává, ale někdy se zapojí (po vyzvání dítěte, na hřišti), hraje si s nimi, jen občas navazuje komunikaci.

17. Kdo a jak Vám s výchovou pomáhá? (přátelé, odborníci, organizace...)

Využíváme hlavně asistence.

18. Vycházíte ve výchově z určitého programu?

- **Jak jste se o něm případně dozvěděli?**
- **V čem Vám přijde dobrý, úspěšný?**
- **Zkoušeli jste i jiné metody?**

Používáme strukturované učení. Martínkovi rád pomáhá, je klidnější, a pokud mu nejde určitá činnost, rozfázujeme jí a tím se to naučí. V jídle se snažíme omezovat laktózu, lepek, aditiva a bílý cukr, po kterém má výkyvy chování (hyperaktivita-apatie). Dále využíváme kraniosakrální terapii a hipoterapii.

Sami si získáváme informace, takže jsme si ke všemu došli svépomocí.

19. Chybí Vám v něčem pomoc, rada a podpora? Popř. v čem a kde?

Nabídka pomoci nám tady v Brně přijde velice slabá. Přerušili jsme kontakt s APLA, se kterou jsme zde nebyli vůbec spokojeni. Potřebovali bychom pomoc se sourozencem, který je kvůli Martinovi pod větší zátěží.

20. Představte si Vás a Vaše dítě minulý rok v tomto čase. Vidíte nějaké změny?

Martinovi se podařilo adaptovat ve škole, což považujeme za velký kus práce. Dobře se vyrovnal i se stěhováním.

21. Představte si situaci, kdy Vašemu dítěti na hřišti vezme jiné dítě jeho oblíbenou hračku a odnese si ji.

- **Jak by Vaše dítě reagovalo?**

- **Jak byste reagovali Vy?**

To by bylo hrozné. Museli bychom to řešit za něj. Byl by zaskočený, jen by plakal. Martinka bychom uklidnili a zároveň se snažili tomu dítěti vysvětlit, že takhle opravdu ne. Kdybychom ho předem požádali o půjčení, je možnost, že by hračku půjčil.

22. Máte kontakty s jinými rodinami, které mají děti s autismem?

- **Pokud ano, co Vám to přináší?**

Poněvadž se Martin integruje v normální škole, tak se do kontaktu s dětmi s autismem moc nedostává. Já jako pedagog se takovými dětmi setkávám ve škole a další potřebu kontaktu nemám. I do budoucna bychom Martina rádi integrovali do normální společnosti, takže není třeba se s dalšími rodinami setkávat. Máme tolik starostí s výchovou, navíc s manželem oba pracujeme v pomáhajících profesích, takže už nemáme kapacity podporovat duševně další rodinu s dítětem s autismem.

23. Jak trávíte volný čas?

- **Jaké ohledy při jeho organizaci berete na dítě a jeho jedinečnost?**

Vše máme přizpůsobené klukům. Snažíme se mít pestré víkendy. Často chodíme ven, na kolo, prolézačky, navštěvujeme prarodiče. Kluky i často oddělujeme, takže si je střídáme, aby nás měli pro sebe a mohli se věnovat své oblíbené činnosti.

24. Na čem závisí další vývoj dítěte a zlepšování jeho situace?

Na tom, abychom měli dost energie, takže záleží na nás. Dále záleží na asistentkách, které jsou velkou pomocí a také na škole, se kterou máme teď menší problémy. Kvůli vyrušování je Martin vyučován individuálně ve vedlejší místnosti, o čemž jsme se dozvěděli až teď a nesouhlasíme s tím.

Příloha č. 3

Příklad rozhovoru s rodinou pracující dle Son-Rise programu

1. Jak je Vaše dítě staré?

Tomáškoví je pět a půl, máme ještě starší sedmiletou dceru. Tomášek má diagnostikovaný autismus a zatím i lehkou mentální retardaci.

2. Jaké služby využívá? (organizace, asistence...)

Spolupracujeme s ranou péčí, která k nám dojíždí jednou za dva měsíce. Jinak jsem já sama (matka) Tomáškoví asistentkou ve školce. Žádné jiné asistence nevyužíváme. S Tomáškem pracují také dvě bývalé dobrovolnice. Jedna si ho bere do mateřského centra dvakrát týdně na dvě hodiny a druhá za ním chodí k nám jednou týdně na hodinu a půl. Pracují s ním kvůli tomu, že ho mají rády, chtějí udržovat vztah.

3. Kdo s ním pracuje doma?

Doma s Tomáškem neděláme žádný program, normálně si s ním hrajeme.

4. Jak dítě zvládá postarat se samo o sebe?

- Musí mu někdo pomáhat/dohlížet?

Na malou chodí sám, ale kaká do kalhot. Ruce si umyje sám, ve vaně se sám neumyje. Když je motivovaný, tak se oblékne sám. Tomášek si umí říct, když chce pomoci. Když chce s čímkoli pomoci, umí si říct.

5. Jak dítě zvládá stravovací návyky?

- Umí si říct o jídlo?

- Nakrmí se samo?

- Jídlo si bere sám a cokoli potřebuje, řekne si o to.

6. Jak probíhá v rodině komunikace s dítětem?

- Začíná dítě rozhovor?

- Dokáže v hovoru témata měnit?

- Jak reaguje v hovoru na ostatní?

- Má rozhovor s dítětem nějaké zvláštnosti?

Tomášek vůbec nemluvil. Nejdřív brečel, když něco chtěl, potom ukazoval, potom říkal jen počáteční písmena a potom začal používat řeč funkčně. Porucha řeči tam pořád je, ale používá i rozvité věty a mluví spontánně.

Nikdy si s námi klasicky nepovídá, nekonverzuje. Na konkrétní otázky odpoví, ale spontánně mluvit nezačne. Například přijde, ukáže na obrázek a pojmenuje, co je na něm. Pocity ale nesdílí. Na rozhovor reaguje jen, když se objeví slovo, které zná. Nerozumí komplexní řeči.

7. Jak zvládáte problémové situace v chování dítěte?

- Jak dítě reaguje na nové věci?

- Jak dítě reaguje na nové lidi?

- Jak dítě reaguje na nové prostředí?

- Má nějaké uklidňující rituály?

Na nové lidi Tomášek reaguje dobře. Od doby, co jsme začali Son-Rise Program, tak začal brát lidi, jako nový zdroj zábavy. Návštěvy provází po domě a chce si s nimi hrát. Na nové věci nereaguje nijak zvláštně. Hodně se ale vzteká, když s něčím nesouhlasí. Ve školce s ním v takovém případě musím za dveře a tam se uklidní. Dříve, když byl Tomášek v nepohodě nebo na něj bylo dlouho tlačeno, vlezl si pod polštář a třel si pohlavní orgány. Ale stává se to čím dál méně. Od doby, co chodí do školky a přišly hranice a pravidla, má nový rituál – bubnuje do všeho, co najde. Na vztekání reagujeme tak, že se jakoby zpomalíme a tváříme se nechápavě, co to po nás vlastně chce a motivujeme ho k tomu, aby řekl, co se stalo, proč pláče a potom teprve situaci řešíme.

Děti kolem sebe má rád i nová prostředí mu nevadí. Má rád obchodní domy, když nakupujeme podle seznamu, bere to jako hru.

8. Jak dítě vyjadřuje své pocity, nálady?

Tomášek doslova skáče radostí. Když například jdeme do zoo. Emoce na něm jdou dobře poznat. Špatná nálada je často spojená s námi. Nedávno si popálil prst a přišel za námi a řekl, že „pálí prstík“ a chtěl pochovat. Když jsme nervózní, tak je Tomášek příšerný, dělá naschvály...

9. Jak reagujete na tyto projevy?

Když je nadšený, projevujeme radost s ním. Pokud je naše vina, že jsme naštvaní či nervózní, tak se zamyslíme a změním tón hlasu a přístup. Jestli je to ale není náš problém a Tomášek má „samonaštvávací náladu“, postupujeme, jak jsme již říkali – v klidu a jasně s ním danou situaci řešíme.

10. Jak dítě reaguje na projevy vašich nálad a emocí?

Když jsme nadšení, tak je Tomášek uvolněný, hrajeme si s ním hry, které má rád. Raduje se jen, když chápe, proč se radovat. Více reaguje na stres a je pak nervózní.

11. Jak dítě snáší fyzický kontakt?

Při diagnostice Tomáška nám doktorka řekla, ať nepočítáme s fyzickým kontaktem. Ale on s tím teď žádný problém nemá.

12. Jak se Vám daří s dítětem navázat oční kontakt?

Když něco chce, tak je oční kontakt dobrý, ale když chceme něco my, tak musíme říct, ať se na nás podívá a on se podívá.

13. Jak vypadá samostatná hra dítěte?

- **Jak probíhá vaše společná hra?**
- **Je dítě schopno změnit hru?**

Teď si začal hodně hrát sám. Má oblíbenou hračku, jezdí s ní na motorce, dává jí spát. S hračkami přehrává známé pohádky, ale obměňuje je. Vymýšlí tisíce různých kombinací her.

Nedávno se naučil sám číst, takže chce, abychom mu věci psali a on je potom přečte. Kreslíme mu obrázky i on kreslí a potom je přepisujeme, čteme. Má rád fyzické hry a hry ze školky (kolo kolo mlýnský, čáp ztratil čepičku...).

Hru měníme my i Tomášek a hlavně on hry rozvíjí.

14. Strukturujete domácí prostředí, den pomocí různých pomůcek?

Tomášek potřebuje vědět, co bude ten den dělat, takže si plán společně říkáme, ale nemusí být nikde napsaný. Když máme hodně dní bez programu, tak jde Tomášek hned „dolů“, s plánem ho den baví. Ale když je změna, dokáže se přizpůsobit, když je mu to někdy líto (třeba výlet do zoo, pobřeží si), ale není to nic tragického a nepřekonatelného.

15. Používáte systém motivace?

- **Dáváte odměny/tresty a případně v jaké podobě?**

Nejsilnější motivací je ta sociální. Každou snahu, úspěch, oslavujeme a zatleskáme. Nejvíce je tedy motivovaný pochvalou. Nechtěli jsme ho dostat do výměnného obchodu – „za oříšek“. Jestliže dělá něco pro něj nebezpečného a opakuje se to, tak dostane na zadek. Ale moc to nepoužíváme, protože Tomášek nechápe příčinu a následek. Už ale chápe větu „to se nesmí“, nebo mu v určitých případech zabráníme fyzicky.

16. Jak dítě vychází s ostatními dětmi?

- **Hraje si s nimi, povídá, zajímá se o ně?**

Sestřičku chytne za ruku a táhne jí, aby si s ním hrála, ale ve školce si moc dětí nevšímá. Do společných her se ale zapojuje. Na hřišti je spontánní, chytne dítě za ruku a řekne, aby si s ním šlo klouzat. Ale ty děti většinou začnou brečet, nechápu to. My do toho vstupujeme a zeptáme se dítěte, jestli chce dělat danou činnost a když nechce, tak Tomáškově vysvětlíme, že dítě nechce a on to většinou obrečí. Ale do interakce se

známými dětmi nevstupujeme a necháme je, aby si to vykomunikovali sami. Starší děti jeho přístup chápou více a přistoupí na jeho hru.

17. Kdo a jak Vám s výchovou pomáhá? (přátelé, odborníci, organizace...)

Stále nám pomáhají dvě bývalé dobrovolnice, které s Tomáškem tráví čas a babička jednou týdně Tomáška hlídá.

18. Vycházíte ve výchově z určitého programu?

- **Jak jste se o něm případně dozvěděli?**
- **V čem Vám přijde dobrý, úspěšný?**
- **Zkoušeli jste i jiné metody?**

Se Son-Rise Programem jsme se seznámili přes pořad Klíč, kde o něm byl natočen díl. Tři roky jsme Son-Rise Program dělali, kdy nám hodně pomohla třidenní návštěva Son-Rise terapeutky Carolyny Caiser z USA. Tomášek se nám hodně otevřel. Ale v srpnu 2013 jsme skončili, protože si myslíme, že Bůh chce Tomáška uzdravit sám. V současné chvíli nejedeme podle žádného programu. Teď je den strukturovaný školkou. A Son-Rise Program je strašně přirozený, takže se prolíná naší výchovou, ale nesoustředíme se, abychom jej dělali. Díky Son-Rise Programu umí Tomášek všechno to, co jsme zmínili, nic z toho před tím neuměl. V programu nám přijde hlavní *přijetí*, vstup do světa dítěte. Když jsme s ním šli do herny, tak si nás poprvé všiml. Tam se začal odvíjet náš vztah. Program dokáže pocit přijetí převést v činy, vyjádřit ho. Druhý důležitý princip je *výzva*. Když je dítě interaktivní, pomalinku ho zveme do našeho světa. Vše je založeno na hře, imaginaci, naučit dítě chtít objevovat, mít rád lidi.

Ve strukturovaném učení se zaměřuje na to, co dítěti jde, ale nikoliv na oblasti, které mu nejdou. Jako sociální dovednosti a komunikace.

19. Chybí Vám v něčem pomoc, rada a podpora? Popř. v čem a kde?

Nechybí.

20. Představte si Vás a Vaše dítě minulý rok v tomto čase. Vidíte nějaké změny?

Velký rozvoj v řeči. Mluví daleko spontánněji. Učí se i sám. I hra je spontánnější, dokáže si hrát hrám. Naučil se číst, zkouší psát. Miluje, když k nám někdo přijde na oběd, na návštěvu.

21. Představte si situaci, kdy Vašemu dítěti na hřišti vezme jiné dítě jeho oblíbenou hračku a odnese si ji.

- **Jak by Vaše dítě reagovalo?**
- **Jak byste reagovali Vy?**

Myslím, že by svoji hračku Tomášek nechtěl půjčit. A kdybychom mu to vysvětlili, tak by se vztekal. Kdyby to bylo cizí dítě a chtělo by mu hračku vzít bezdůvodně, tak bychom ho asi nenechali. Půjčení bychom mu ještě nedokázali vysvětlit, to ještě nechápe. Výměnu hraček by akceptoval spíše.

22. Máte kontakty s jinými rodinami, které mají děti s autismem?

- **Pokud ano, co Vám to přináší?**

Vyloženě se nevidáme, ale víme o sobě, známe nějaké rodiny z kurzů, píšeme si. Pomáhá nám to hlavně ve vědomí, že neseme „stejný batoh“.

23. Jak trávíte volný čas?

Jaké ohledy při jeho organizaci berete na dítě a jeho jedinečnost?

Často jezdíme na výlety. Ty mají rádi obě děti, a když to Tomášek nezvládá, tak jeden z nás s ním zůstane doma, nebo s ním jde jinam. Zatím ještě spoustu věcí nechápe a delší výlet by byl komplikovaný. Nemůžeme také chodit na návštěvy, nechceme riskovat, že by jim Tomášek zničil nějaké věci.

24. Na čem závisí další vývoj dítěte a zlepšování jeho situace?

Teď je pro nás důležitá komunikace. Pilíř je pro nás přijetí a výzva. Respektujeme ho takového, jaký je a necháme ho se rozvíjet, pomáháme mu jít dál.